

"Adam wie ben je, dat is toch de vraag die er achter steekt?"

Een vraaggesprek met H.W. von der Dunk

Gerard Borst en Jos Palm

Toen Von der Dunk *De organisatie van het verleden* (1982) had laten verschijnen, prees de recensent Lorenz hem als één van de te zeldzame historici die zich op een systematische manier rekenschap proberen te geven van hun wetenschap.¹ Hermann Walther von der Dunk: vakhistoricus en theoreticus. Tot zijn leermeesters behoorde de illustere Pieter Geyl, wiens assistent hij nog enige tijd was. In 1976 deed hij *Conservatisme* het licht zien, zijn bekendste boek. Maar hij publiceerde onder meer ook *Kleio heeft duizend ogen* (1974) en *Weimar en de crisis van het burgerlijk bestel* (1978). Verder werkte hij mee aan de *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, leverde hij tal van bijdragen aan vaktijdschriften en schreef hij voor *NRC/Handelsblad* en *de Volkskrant*. Sinds 1967 is hij hoogleraar voor de geschiedenis na 1870 aan de Rijksuniversiteit Utrecht.

Von der Dunk laat zich bij het bepalen van zijn standpunten weinig gelegen liggen aan modes van de dag. Zo zong hij niet mee toen in de jaren zestig en zeventig het koor opklonk van historici die van hun vak een objectieve, exacte wetenschap wilden maken. Van dit 'wetenschapsfetisjisme' moest hij niets hebben. Geschiedenis, stelde hij in zijn inaugurele rede, is een 'onwetenschappelijke wetenschap'.² Dit standpunt vindt men ook terug in *De organisatie van het verleden*, dat vooral hamert op één ding: de onmogelijkheid voor de historicus om objectief te zijn. De in dezelfde studie verwoorde opvatting over geschiedtheorie is niet één van de meest gangbare. Volgens Von der Dunk moet deze discipline namelijk niet alleen de structuur en de fundamenten van de geschiedwetenschap onderzoeken, maar ook de vraag stellen naar de zin en het doel ervan.

Hij heeft op *De organisatie van het verleden* geen belangrijke geschiedtheoretische publikaties laten volgen. Gevraagd naar de redenen van dit zwijgen laat Von der Dunk teleurstelling in zijn stem doorklinken: 'Afgezien van Lorenz, heeft eigenlijk niemand serieus op het boek gereageerd. Ik denk wel eens, ik had het net zo goed niet kunnen schrijven. Het is vrijwel volledig genegeerd, zowel door theoretici als door vakhistorici en dat is geen situatie die je ertoe aanzet onmiddellijk weer een pen op papier te zetten. Maar de theoretische problemen blijven me bezighouden. En er komt ook zeker een moment dat ik er weer over ga publiceren.'

In afwachting van dat moment alvast een vraaggesprek met de hoogleraar, die een gedreven prater is, bereid om op allerlei zaken zijn licht te laten schijnen, onder andere op 'het onvervangbare, ondefinieerbare X' van historisch werk.

We willen beginnen met Friedrich Nietzsche, die in Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben stelt dat een overmaat aan geschiedenis de mens doemt tot daadloosheid. Doemt een overmaat aan geschiedtheorie de historicus tot daadloosheid? U lijkt daar zelf op te zinspelen als u in De organisatie van het verleden schrijft: 'We zijn alleen productief, waar het scheppingsproces zelf in een wolk gehuld blijft'.³

Het gaat hier om twee verschillende zaken: bezig zijn met het verleden, dat is wat we normaal onder geschiedenis verstaan, en analyseren of onderzoeken op welke manier we bezig zijn met dat verleden, dat is het eigenlijke object van de geschiedtheorie. Zij analyseert ons voorstellingsvermogen, ons begrippenapparaat en de verschuivingen die daarin optreden. Geschiedtheorie en geschiedbeoefening zijn gewoon twee verschillende dingen die als zodanig nooit tegelijkertijd gecombineerd kunnen worden. De praktische historicus bestudeert iets en schrijft daarover; de theoreticus daarentegen onderzoekt het resultaat van dit praktisch werk. Hij beoordeelt het op zijn rationaliteit, op zijn innerlijke logica en structuur. Om het met een beeld te zeggen: de historicus kijkt ergens naar en de geschiedtheoreticus bestudeert het oog.

Ik geloof wel dat iedere historicus op een gegeven moment gaat nadenken over vragen als: hoe benader ik het verleden?, wat zijn mijn instrumenten?, welke taal en compositie gebruik ik en wat is mijn begrippenapparaat?. Hij komt vanzelf tot die vragen. Hij zal echter toch als praktisch historicus veranderen wanneer hij ook eens voor theoretisch historicus heeft gespeeld en omgekeerd. Natuurlijk verliest de historicus een brok naïviteit wanneer hij over deze dingen nadenkt. Je kunt zó in de theoretische problemen verstrikt raken dat je niet meer aan praktische geschiedschrijving toekomt. Dat gevaar is zeker niet denkbeeldig. Het is ook opmerkelijk dat geen van de Nederlandse geschiedtheoretici, bij wie je trouwens steeds dezelfde namen tegenkomt, praktisch historicus is. Ik heb van geen van hen ooit een studie over de Romantiek gezien of over de arbeidersbeweging of over welk ander concreet historisch verschijnsel dan ook. Dat vind ik een bezwaar. We kunnen wel wat van die theoretici leren, maar ik geloof toch dat zij, als zij zich tot een praktische historische studie zetten, bepaalde dingen anders zouden zien. Dan kan hun werk ook meer betekenen voor de praktiserende historici.

Maar om op uw vraag terug te komen. Dat gevaar van sterilisatie bij een al te sterke fixatie op de theorie is er zeker. En dan kom je uiteindelijk bij het subjectieve element terecht. Iedere historicus is tenslotte een bepaald individu met een bepaalde aanleg waarop hij zijn doelstellingen afstelt. De ene historicus zal aan een overmaat aan theorie bezwijken. Hij zal zich alleen nog maar om theoretische zaken bekommeren en op een gegeven moment zelfs zeggen: Ja maar, wat is waarheid? Welnu, dat weten we niet, dus kan ik niets meer opschrijven. Een ander daarentegen zal

zeggen: Tot hier en niet verder. Nu ga ik me weer met het praktische probleem bezighouden. Bij dit alles zijn psychologische factoren van doorslaggevende betekenis, met andere woorden: het hangt van de individualiteit van de historicus af of hij al dan niet creatief gebruik weet te maken van de geschiedtheorie.

Als je theoretische handboeken leest, krijg je de indruk dat de keuze voor of tegen een bepaalde theorie in laatste instantie afhangt van logische, dwingende argumenten. Maar zijn het ook hier niet eerder persoonlijke factoren die de doorslag geven?

De rol van persoonlijke factoren mag je niet onderschatten. Historici die sociale geschiedenis bepleiten en zich afzetten tegen politieke geschiedenis of historici die kiezen voor het narrativisme of het historisme, doen dat óók op grond van psychologische eigenschappen. De keuze voor een bepaalde theorie, of, om het algemener te zeggen, de beslissing in de discussie over de grondslagen van het vak, hangt niet uitsluitend af van logische redematies. Natuurlijk spelen logische redematies een belangrijke rol. Die grondslagendiscussie wordt echter niet beheerst door logische redematies "sui generis", maar door degene die gewoon het best in staat is om het logische argumentatie-apparaat in dienst te stellen van zijn intenties, die natuurlijk pre-wetenschappelijk zijn, dat wil zeggen psychologisch en historisch bepaald.

Laten we nu eens aannemen, je doet onderzoek: daaraan begin je nooit als een "tabula rasa". Je denkt al in een bepaalde richting en daarbij schakel je, als je het goed doet, de logica in. De richting waarin je denkt, datgene wat je wilt vinden, staat echter van tevoren vast. En ik ben ervan overtuigd dat geen enkele onderzoeker er genoeg mee neemt als hij met zijn logisch instrumentarium op een gegeven moment tot een resultaat komt dat in strijd is met wat hij eigenlijk zoekt. Hij zal net zo lang doorzoeken tot hij iets gevonden heeft dat hem bevredigt. Uiteindelijk geloof ik dus dat de wil, of laat ik zeggen, de behoefte bepalend is voor de theorie die je kiest en voor het eindpunt dat je bereikt bij een bepaald onderzoek. Je moet alleen al om technische redenen op een gegeven moment stoppen met vragen. En waar stopt iemand met vragen? Daar waar hij een positie heeft bereikt die hem enigszins tevreden stelt. Natuurlijk zijn er mensen die deze positie nooit bereiken. Dat zijn degenen die in een soort van intellectuele wanhoop tot niets meer komen. Ze komen er niet meer uit en produceren niets meer. Deze mensen zijn zeer integer, omdat ze zichzelf, met behulp van hun logisch denkapparaat, in alle eerlijkheid voorhouden: 'de door mij gewenste positie kan ik niet bereiken, want daarvoor ontbreken mij de logische argumenten'. Bij hen werkt de theorie steriliserend.

Niet alleen de keuze voor of tegen een bepaalde theorie, maar ook de keuze om je met geschiedvorsing of geschiedschrijving bezig te houden, wordt op persoonlijke gronden gemaakt. Tussen de geschiedvorser en de

geschiedschrijver bestaat een duidelijk verschil. De eerste is vooral geïnteresseerd in de vraag 'hoe zit het in elkaar?'. Een vraag waarop hij trouwens nooit een bevredigend antwoord krijgt: elk antwoord kan niet anders dan onvolledig zijn. De realiteit van het verleden is immers onpeilbaar en in principe kan de vorser tot in het oneindige blijven doorvragen. De geschiedschrijver is er vooral op uit het verleden vorm te geven. Je zou hem kunnen vergelijken met de schilder en de vorser met de anatoom.

Ook Kossmann heeft gewezen op die twee vormen van geschiedbeoefening. Volgens hem dreigt de geschiedschrijving, en dan met name de synthetische historiografie, onder het geweld van de geschiedvorsing te bezwijken en hij is bang dat zij de geschiedtheorie zal meetrekken in haar graf.⁴ Deelt u deze angst?

Ik geloof niet dat de geschiedvorsing, het verhaal, zal afsterven. Maar een overmaat aan geschiedvorsing, daar is zeker sprake van, ja. En die komt geenszins uit de lucht vallen. Het hangt allemaal nauw samen met hele praktische en triviale omstandigheden. Om hun brood te verdienen, moeten historici aan de slag zien te komen. Ze moeten geld krijgen voor iets. En daarbij is het professionaliseringsaspect heel belangrijk. Vooral op dit moment, met al die bezuinigingen, worden historici gedreven om maar zeer gedetailleerd te gaan vorsen, want dan kun je al snel iets op tafel leggen. Het hele wetenschapsbeleid van nu is op een dergelijke snelle detailproductie afgestemd en stimuleert deze ontwikkeling. Ik wil er overigens op wijzen dat ook geschiedvorsers met theorieën werken. Impliciet, maar vaak ook expliciet. In het algemeen beginnen zij hun graaf- en spitwerk niet zonder een duidelijke theoretische conceptie. Denk maar eens aan de invloed en de betekenis van de *Annales* in ons land.

Wartoe moet de universiteit opleiden, tot archiefonderzoeker of tot geschiedschrijver?

Je moet beide mogelijkheden in de opleiding uitbouwen. Iemand met talent voor onderzoek moet met archiefmateriaal leren omgaan en iemand wiens vaardigheden meer op het vlak van het schrijven liggen moet in die richting gestimuleerd worden. Maar uiteindelijk is de keuze voor het een of het ander een kwestie van aanleg van de student. Het historisch-wetenschappelijk bedrijf kan geschiedschrijving noch geschiedvorsing missen en ik zal dus nooit zeggen dat geschiedvorsing minder belangrijk is. De geschiedschrijvers, tot wie ik mezelf reken, hebben de vorsers in hoge mate nodig.

Maar mijn grote zorg is dat door de overaccentuering van het vorsen het historisch verhaal steeds meer in handen komt van journalisten, van niet-professionele historici dus. Het publiek heeft altijd grote behoefte gehad aan geschiedenis, ook nu. En dan bedoel ik geschiedenis in de

betekenis van een beeld, met name in de betekenis van een zingevend beeld van het verleden. Aan die behoefte wordt in de eerste plaats voldaan door de geschiedschrijver. Die maakt een biografie, of een boek over de ontwikkeling van de arbeidersbeweging in de negentiende eeuw of welk ander onderwerp dan ook. Dankzij het literaire of narratieve vermogen van de historicus geeft zo'n boek een beeld. En daarmee draagt het bij tot de algemene elementaire menselijke oriëntatie. Menig journalistiek-historisch produkt mist deze essentiële kwaliteit en dat is een groot tekort. Want waarom houden mensen zich met geschiedenis bezig? Om te weten hoe de mens, hoe de samenleving functioneert. Dat is heel simpel gezegd de laatste reden waarom mensen zich voor het verleden interesseren. Men zoekt naar een oriëntatiepunt in dit bestaan en gaat daarvoor bij de geschiedenis te rade. Aan deze behoefte aan zingeving en oriëntatie wordt uiteindelijk voldaan door de geschiedschrijver en niet door de geschiedvorderer.

Maar bepleit u nu een ondergeschikte rol van de geschiedvorsing?

Je mag niet generaliseren. Er zijn onderzoekers die het historisch bedrijf in hoge mate stimuleren en dat het enige belangrijke vinden. Maar dat geldt niet voor iedereen. Er zijn onder de huidige historici in Nederland nog steeds mensen die het schrijven voorop stellen. De geschiedschrijvers zijn nog geenszins uitgestorven, al zijn ze in de minderheid. Neem nu bijvoorbeeld doctoraalscripties. Dat is toch een vorm van geschiedschrijving, of op zijn minst van oefening daarin. Studenten hebben kaartenbakken vol materiaal verzameld, waarvan ze uiteindelijk een verhaal moeten maken. Die scripties worden door docenten op verschillende wijze getaxeerd. Sommigen gaan heel minutieus na of de noten en bronnen allemaal kloppen, terwijl anderen vooral letten op de vormgeving. Is het een leesbaar verhaal, vragen die zich af. Ik behoor eerder tot die laatste groep. Niet dat ik niet kijk of de bronnen juist zijn. Maar ik adviseer mijn studenten altijd: maak het de lezer gemakkelijk. Ga ervan uit dat je te maken hebt met iemand die niet met jou in dat archief gezeten heeft. Je schrijft voor de geïnteresseerde outsider, laat ik maar zeggen de gemiddelde *NRC* lezer. Hem op een aantrekkelijke manier duidelijk maken wat je gevonden hebt, daar gaat het om. Dus als een student bijvoorbeeld de opkomst van de VVD heeft bestudeerd, dan moet hij het resultaat van die studie zodanig kunnen presenteren dat een algemeen ontwikkeld publiek het kan volgen. Veel studenten komen echter niet verder dan een weergave van de bronnen en hun relaas heeft dan meer het karakter van een opsomming. Maar iemand met meer historische aanleg zal meer vragen aan zijn materiaal stellen en die ook beantwoorden. En dan krijgt zo'n verhaal een hoger niveau.

Is geschiedschrijving à la A.J.P. Taylor nastrevenswaardig? U hebt deze historicus nogal geroemd. U schrijft over hem: 'Zijn werk leert ons dat in

weerwil van alle geleerde en diepe debatten over het wezen van de geschiedwetenschap de persoonlijkheid van de historicus nu net dat snuffe zout is, dat onvervangbare ondefinieerbare X, dat de geschiedwetenschap boeiend maakt⁵. U komt uit dit citaat overigens niet naar voren als iemand met een groot respect voor theoretische debatten.

Met die opmerking over geleerde theorieën reageer ik vooral op historici die telkens weer op een modieuze wijze aan het theoretiseren slaan. Ik denk dan, maar schrijf toch eens een goed boek. En in dat verband noem ik A.J.P. Taylor. Daarmee wil ik geenszins beweren dat theoretische debatten zinloos zijn. Maar wij hier in Nederland, historici en ook studenten, moeten niet alleen maar om theorie roepen, maar gewoon leesbare en liefst boeiende produkten afleveren. In dat opzicht kunnen we een voorbeeld aan Taylor nemen. Hij is immers een persoonlijkheid, dat wil zeggen iemand die op een authentieke, directe wijze reageert op de wereld zonder zich voortdurend aan gangbare reactiepatronen van anderen te storen.

Nu beweer ik niet dat iedere persoonlijkheid die geschiedenis schrijft, automatisch ook een groot historicus is. Dat hangt altijd af van het element van wetenschappelijke discipline, van het logisch instrumentarium dat men hanteert. Je kunt ook al te snel aan je conclusies toekomen, je kunt het jezelf te makkelijk maken, en dat is wat Taylor vaak doet. Documenten die niet in zijn kraam te pas komen, veegt hij gewoon van tafel, bijvoorbeeld in dat boek over de Tweede Wereldoorlog. Taylor is in mijn ogen een boeiend, maar geen echt groot historicus, zoals Burckhardt, Huizinga en Meinecke dat zijn. Daarvoor maakt hij het zich te makkelijk en bereikt hij te snel de door hem begeerde conclusie. Het gaat erom dat je als historicus zoveel mogelijk weerbarstige elementen weet op te nemen in je verhaal. Huizinga en Burckhardt geven prachtige beelden, maar zij weten ook allerlei controversiële elementen in hun verhaal te integreren en deze ondergeschikt te maken aan hun algemene synthese.

Het gaat dus om de kritische zin van de historicus. Theoretische kennis zou daartoe kunnen bijdragen. Maar bestaat er niet een enorme kloof tussen vakhistorici, die over het algemeen weinig theorie-minded zijn, en theoretici?

Die kloof is niet zo groot. Dat theoretici geen praktisch historisch werk doen, betekent natuurlijk niet dat praktiserende historici geen theorie bedrijven. Dat is ons wel eens verweten, vrij recent bijvoorbeeld nog door Lorenz, die zegt: 'historici denken veel te weinig over hun vak na'. Dat vind ik absolute onzin. Praktiserende historici hebben na 1945 ook theoretisch over van alles en nog wat gedebatteerd. Natuurlijk zijn er historici die zich ver van dergelijke zaken houden. Maar de toonaangevende historici bekommeren zich wel degelijk om de grondslagen van hun vak.

Kunt u een voorbeeld geven? Lorenz brengt de discussie over de verzuiling te berde, die, zoals hij terecht opmerkt, vooral is aangezwengeld door sociologen en politicologen.

Bij zo'n standpunt is van belang wat je onder theorie verstaat. Lorenz heeft daarover misschien een andere mening dan veel historici. Maar dat je als historicus nadenkt over de grondslagen en de benadering van je vak, staat buiten kijf. Wat de discussie over de verzuiling betreft, die is zeker begonnen door sociologen en politicologen. Maar hun werk heeft wel degelijk repercussies gehad in het historisch bedrijf. Neem bijvoorbeeld de artikelen van Schöffer over de verzuiling. Niemand kan toch beweren dat hij hierover niet fundamenteel heeft nagedacht. Voor het debat van nu is vooral het werk van Stuurman van belang. En dat is dan wel een politicoloog, maar tegelijkertijd ook een historicus, zeker in zijn werkwijze. Met name in zijn geval vindt ik die scheiding tussen historicus en politicoloog uitermate kunstmatig.

Over de theoretische grondslagen van het vak werd al in de jaren vijftig gediscussieerd door Romein en Geyl. Maar ook later vonden zulke discussies plaats, denk bijvoorbeeld aan het werk van Brands of Vermeulen. En ik zou ook het debat over de Nederlandse Opstand willen noemen. Daarvoor is het artikel uit 1962 van Smit, een echt historicus, in belangrijke mate bepalend geweest. Ook moet in dit verband de immense invloed van de *Annales* in ons land genoemd worden. Natuurlijk, die stoot kwam van buitenaf, dat geef ik onmiddellijk toe. De zwakte van Nederland is altijd geweest, niet alleen van Nederlandse historici, dat we niet bepaald uitblinken in originaliteit. We zijn geen frontlopers. De grote ontdekkingen en vernieuwingen, ook op historisch gebied, komen helaas meestal uit het buitenland. Maar daaruit mag men niet concluderen dat Nederlandse historici niet met elkaar in discussie gaan. Dat er in ons land geen historici zijn die met elkaar over theoretische zaken debatteren, lijkt mij grote nonsens. Men moet natuurlijk niet vergeten dat het Nederlandse historische wereldje relatief klein is. Het aantal historici dat aan zo'n discussie deelneemt kan men niet vergelijken met dat in Engeland, de Verenigde Staten of Duitsland.

Eén van de vernieuwingen uit het buitenland is het streven om van geschiedenis een exacte wetenschap te maken. Uzelf staat niet bekend als een groot voorstander van dit streven. Historici die volgens de natuurwetenschappelijke methode te werk gaan, leveren volgens u vaak niet meer dan triviale inzichten. U schrijft ergens: 'Sommigen denken dat ze een paard berijden als ze in een ruitdress in het zadel klimmen en hebben niet door dat zij op een waarheid als een koe voorthobbelen'.⁶

Die opmerking slaat vooral op de neiging om met vreselijke grote en dure woorden allerlei triviale dingen te zeggen over de aard van ons vak. Het groep om sociale geschiedenis bijvoorbeeld werd indertijd omlijst met een heel duur instrumentarium van nieuwe termen en begrippen. Maar dat grote

historici in het verleden geschiedenis altijd al als sociale geschiedenis bedreven, daarvan wilde men niets weten. Bij Ranke bijvoorbeeld is de sociale geschiedenis ingebed in het totaalbeeld, terwijl de generatie historici uit de jaren zestig en zeventig deze expliciet wenst te presenteren. Op zichzelf is daar ook niet zoveel op tegen, ware het niet dat men de promotie van sociale geschiedenis met allerlei nodeloos ingewikkelde en kunstmatige onderscheidingen omkleedt.

Een ander voorbeeld van grootsprekerij kom je tegen bij de presentatie van nieuwe boeken. Als een historicus een boek schrijft, bijvoorbeeld over het ontstaan van de Boerenpartij, dan begint hij altijd met te zeggen: Het is toch merkwaardig dat er nog nooit over de Boerenpartij geschreven is, dat daar geen goede literatuur over bestaat. Hij gaat dus eerst alle bomen kappen om plaats te maken voor zijn eigen werk. Dat is psychologisch heel begrijpelijk en het wordt bovendien door het hele uitgeversklimaat gestimuleerd, maar het leidt uiteindelijk tot allerlei artificiële vertekeningen. In de geschiedwetenschap wordt immers zelden iets werkelijk heel nieuws gepresenteerd.

Laten we nog even terugkomen op dat streven om van geschiedenis een exacte wetenschap te maken. Daaraan kleeft nog een bezwaar: de knieval voor de macht van het getal.

In de jaren zestig en zeventig hebben veel historici die inderdaad gemaakt. Dat was het bekende minderwaardigheidscomplex ten opzichte van de natuurwetenschappen. Ik zeg niet dat die kwantitatieve methode overbodig is. Ik geloof alleen niet dat zij de geschiedenis tot een exacte wetenschap maakt. Zeer velen die dat wel geloven, blijven in dat kwantitatieve onderzoek steken. En het is juist nodig om die kwantitatieve methode te gebruiken om tot een beeld te komen, zoals Darnton bijvoorbeeld doet in zijn *De grote kattenslachting*. Als ik een beeld wil geven van, laat ik zeggen de Duitse intellectuelen in de negentiende eeuw, dan moet ik ook met cijfers werken: maar ik blijf niet staan bij die getallen, omdat ik weet: geschiedenis behoort meer te zijn. Ik heb dus niets tegen de kwantitatieve methode als zodanig, mijn bezwaren zijn voornamelijk tegen de aanbidders ervan gericht.

Geschiedenis moet dus, zoals u al stelde in uw inaugurele rede, een onwetenschappelijke wetenschap blijven?

Met die oratie zet ik me niet af tegen de kwantitatieve methode, of tegen geschiedenis als sociale wetenschap, maar tegen de mateloze overschatting daarvan. De rode draad van mijn oratie is: geschiedenis is geen wetenschap in de zin van de natuurwetenschappen en kan dat ook nooit zijn. De natuurwetenschap benadert haar objecten zuiver van buitenaf. Zij vraagt: wat zijn de wetmatigheden, hoe zit iets in elkaar?, hoe reageert het?. Bij geschiedenis gaan we anders te werk. Daar benaderen we de objecten van

binnenuit. Daar is het onderwerp de concrete mens, en dan heb ik het zowel over de soort als over het onnavolgbaar individuele. We zijn dus èn generaliserend èn individualiserend bezig. Dat is wat de geschiedenis ook specifiek maakt dan de psychologie en sociologie. Bij de meer op de natuurwetenschappen geënte sociologie domineert toch vooral het kijken naar het algemene: hoe functioneert de mens of een bepaalde groep mensen in de samenleving? Die kennis kunnen we niet missen als historici. Maar daarnaast willen we weten: Hoe heeft Abraham Kuyper geleefd? Wie was Adolf Hitler? Laat ik het zo formuleren: de historicus heeft altijd het algemene nodig om het individuele te begrijpen en de socioloog het individuele om het algemene te begrijpen. Als historici willen we ook en vooral het bijzondere weten. We zoeken het onnavolgbaar individuele, omdat we onszelf toch als een uniek individu in een onnavolgbare context beleven.

U heeft zich vaak negatief uitgelaten over het werken in teamverband.

Dat vloeit dus voort uit mijn bezwaar tegen de overschatting van natuurwetenschappelijke methoden en de onderschatting van, laat ik maar zeggen: de traditionele geschiedschrijving, de literaire geschiedschrijving met name. Het is ook opmerkelijk dat de kritiek die ik in de jaren zestig en zeventig had op de klinische wetenschap, op de historicus met de witte laboratoriumjas, nu veel meer weerklank vindt. Mijn pleidooi voor de verhalende geschiedschrijving was toen zeer 'unzeitgemäss'. In zekere zin kun je zeggen dat men nu met een inhaalmanoeuvre bezig is. Ik zal echter nooit zeggen dat teamwork verboden moet worden. Ook hier weer: ik waarschuw tegen de overschatting ervan. Wat ik als gevaar zie, en hier spreekt dan vooral de pedagoog of de docent in mij, is dat de teamworker niet aan geschiedschrijving toekomt. Teamwork heeft natuurlijk nut en is op bepaalde punten ook nodig. Vooral op het gebied van de geschiedsvorsing is het onmisbaar. Maar tegelijkertijd zeg ik: we hebben mensen nodig die een boek schrijven. Dan kom je weer bij het individuele. En het is ook mijn ervaring dat het vooral onzekere studenten zijn die in teamverband gaan werken. En zij doen dat om houvast te hebben. Begaafde studenten maken zich op een gegeven moment van dat teamwork los en zeggen: maar nu ga ik mijn eigen stuk schrijven. En dat is goed, want deze studenten hebben wat aan dat teamwork gehad. Ze blijven echter niet op dat niveau staan.

We willen nog een keer De organisatie van het verleden ter sprake brengen. U stelt daarin hoofdzakelijk het volgende: historici kunnen onmogelijk objectief zijn, hoezeer ze dat ook proberen, omdat het subjectieve, emotionele element nodig is om de geschiedenis te verheffen tot een niveau waarop het anderen nog iets zegt. Beweert u hiermee dat engagement een voorwaarde is voor goede geschiedschrijving?

Engagement in de breedste zin, niet in de smal-politieke betekenis, maar in de zin dat je existentieel betrokken bent bij je object van onderzoek. Als u dat onder engagement verstaat, dan zeg ik ja. Geschiedschrijving is een existentiële bezigheid, waarbij je hele persoonlijkheid ingeschakeld wordt. Het is iets anders dan wanneer ik een tafel in elkaar timmer, bij wijze van spreken. Daar heb ik vakkennis voor nodig, maar ik ben er existentieel op een andere manier of veel minder bij betrokken dan een historicus die zich met geschiedenis bezighoudt.

Daarop aansluitend kunnen we refereren aan uw definitie van geschiedtheorie. Volgens u moet deze discipline nadrukkelijk óók de vraag stellen naar zin en doel van geschiedbeoefening. Dit element ontbreekt in de definitie van veel anderen. Is dat een tekort?

In mijn oratie vraag ik mij af wat geschiedwetenschap is. Wat wil die man eigenlijk als hij zich met geschiedenis bezighoudt? Deze vraag stellen die theoretici zich eigenlijk nooit, terwijl het toch de grondvraag is. Waarom bedrijf ik geschiedenis? Niet: hóe bedrijf ik het. Daar ga ik natuurlijk ook wel op in, maar het dóel, het feit dat je je met geschiedenis bezighoudt met een bepaalde bewuste of onderbewuste intentie, dáár gaat het mij om. En die intentie is natuurlijk ook weer bepalend voor de weg die de historicus aflegt om te komen tot een boek, of een betoog. Dus nogmaals: waarom bedrijven we geschiedenis? Antwoord: om ons beter te kunnen oriënteren in ons leven. Adam wie ben je, dat is toch de vraag die er achter steekt?

Ten slotte vallen we u nog eens lastig met een citaat uit uw werk. Het komt overigens uit een tamelijk oud stuk...

U moet die stukken natuurlijk wel in hun context zien. Ik zeg niet dat ik niet meer achter de inhoud sta, maar ze zijn in zekere zin tijdgebonden. Er zit iets in van overbewust reageren.

Vanzelfsprekend. Maar dan nu het citaat. In uw bespreking van Pressers Ondergang zegt u letterlijk: 'De geschiedschrijving mag er zeker niet op uit zijn ieder oordeel onmogelijk te maken door enkel de gecompliceerdheid van het verleden te onthullen. In dat geval diende zij als een overbodige en zelfs schadelijke wetenschap te worden begraven. Maar het is wel haar taak om in principe tegen ieder oordeel in hoger beroep te gaan'⁷. Bedoelt u hiermee dat het de taak van de geschiedschrijving is een 'slecht' oordeel door een 'beter', genuanceerder oordeel te vervangen? Moet volgens u de geschiedwetenschap het laatste woord hebben in morele kwesties?

We hebben hier te maken met een discussie, een proces. Presser spreekt een oordeel uit over de Joodse Raad en dat is zijn goed recht. Maar wanneer een historicus een sterk waardegeladen oordeel vormt, zo van: dat is een schurk, die man heeft het helemaal fout gedaan, dan zeg ik: alle

menselijke oordelen over mensen zijn onvolledig. Immers, uiteindelijk is het menselijk denken onvolkomen en fragmentarisch, ook het denken van Presser, ook het denken van mij, en zelfs het denken van het grootste genie. Dit betekent dat elk oordeel slechts voorlopig kan zijn. En zo is er sprake van een proces: je mag steeds tegen elk oordeel in beroep gaan. U moet ook goed bedenken dat met het verstrijken van de tijd het perspectief verandert van waaruit dingen uit het verleden worden gezien. Op die manier worden keer op keer oordelen die op een zeker moment voor juist worden gehouden, gerelativeerd. Iemand die door zijn tijdgenoten als een schurk wordt voorgesteld, wordt door een latere generatie misschien gunstiger afgeschilderd, omdat die vanuit haar perspectief andere factoren naar boven haalt. Dus nogmaals: elk oordeel is slechts voorlopig. We spreken nooit een laatste oordeel uit, want er is altijd iets dat zich aan ons waarnemings- of denkvermogen onttrekt. Als ik een biografie schrijf, als ik een beeld geef van laten we zeggen Napoleon, dan doe ik dat zo consciëntieus mogelijk, op grond van alles wat ik over en van de man gelezen heb. Maar ik moet u bekennen op het moment dat ik mij aan het schrijven zet, weet ik al dat er iets is dat ik niet kan vangen in mijn formulering, in mijn beeldvorming. Altijd weer, net op het laatste moment, onttrekt zich een deel van de waarheid aan mij. Het heeft natuurlijk iets te maken met het fenomeen van de taal, een fenomeen dat ik steeds belangrijker ben gaan vinden. Twintig jaar geleden was dat nog niet zo.

Kijk, als wij als historici in de werkelijkheid penetreren, en dat doen we allemaal: de een dieper, de ander minder diep, dan proberen we ons daar voorstellingen van te maken, die we onder woorden proberen te brengen. En bij het maken van ons verhaal vindt er altijd een deformatie plaats. We beschrijven niet de werkelijkheid zoals die er ligt. Die wordt getransformeerd, en dat betekent dat er altijd iets verloren gaat.

Maar is het u nu duidelijk wat ik bedoel met oordelen en het in beroep gaan tegen oordelen? Kijk, wat ik zeker niet zeg, is dat historici niet mógen oordelen. Natuurlijk niet, ik oordeel ook, zo redelijk mogelijk, zo logisch mogelijk en met de beste argumenten die ik heb. En ik bekritiseer Presser ook niet omdat hij oordeelt, maar omdat zijn oordeel me niet bevredigt. En het is onze taak om dat oordeel ter discussie te stellen, om er tegen in beroep te gaan, om te zeggen: Wacht even, je kunt die Joodse Raad nu wel veroordelen en dat doe je met hele zinnige argumenten, dat begrijp ik wel - maar er is een ander element, heb je daar wel rekening mee gehouden? Pressers oordeel kan nooit het laatste oordeel zijn. Een rechter spreekt definitieve oordelen uit, een historicus nooit.

Maar ik herhaal: dit betekent niet dat de historicus niet mag oordelen. Als dat zo zou zijn, was de geschiedwetenschap zinloos. Dan zou ze namelijk niet voldoen aan de eis die ik aan haar stel. Want wat wil ik ook weer van de geschiedwetenschap? Dat ze de diep-menselijke behoefte aan oriëntatie bevredigt. En als de geschiedwetenschap niet zou oordelen, als

Interview Von der Dunk

zij zou zeggen: er is alleen maar chaos, ook op het punt van morele waarden; wat goed is en wat slecht, kan ik niet meer zeggen, want er zijn geen vaste waarden - welnu, dan zou de geschiedwetenschap tot volledige steriliteit leiden. Dan zou zij een bedenkelijke aangelegenheid zijn, een hoogst ongelukkige zaak, een blok aan het been van de handelende mens.

Zo zijn we weer terug bij Nietzsche
Inderdaad.

Noten

1. C.F.G. Lorenz, 'Tussen zandbak en woestijn: Von der Dunks omzwervingen in het land van de theoretische geschiedenis', *Theoretische Geschiedenis* 11 1 (1984) 41-56.
2. Aldus luidde ook de titel van de rede: *Een onwetenschappelijke wetenschap. Beschouwingen over het amfibische doel van onze historische kennis* (Bussum 1968).
3. H.W. von der Dunk, *De organisatie van het verleden. Over grenzen en mogelijkheden van historische kennis* (Bussum 1982) 5.
4. Zie deze bundel, p.
5. H.W. von der Dunk, 'Een drang tot ontluisteren', *NRC/Handelsblad*, Boekenbijlage 2-5-1981.
6. H.W. von der Dunk, 'De verteller mag weer uit de zandbak', *De Volkskrant*, Het Vervolg 16-11-1982.
7. H.W. von der Dunk, 'Het boek van Presser' (1965) in: Idem, *Kleio heeft duizend ogen. Over historie en historici* (Assen 1974) 52.